

**Alicja Kulecka**

Uniwersytet Warszawski

# **Pomiędzy Francją, Prusami a Rosją. Dokument w Królestwie Polskim (1815–1867)**

## **1. System dokumentowy jako przedmiot badań**

W przeciwieństwie do bogatego dorobku i tradycji badania dokumentów średniowiecznych<sup>1</sup>, analogiczne zjawisko występujące w XIX w. nie było przedmiotem zainteresowań badaczy. Publikacje z historii kancelarii rzadko operują tym terminem. Występuje w nich głównie określenie „pismo”. Mieczysław Stelmach w swojej ważnej rozprawie dotyczącej kancelarii rejencji pruskiej także stosował ten termin. Rozumiano pod nim jednak wiele różnych form prawnych. M. Stelmach pod tym pojęciem rejestrował rozporządzenia królewskie, edykty, zarządzenia, reskrypty, patenty, raporty, obwieszczenia, doniesienia, okólniki, odezwy<sup>2</sup>. Były to więc zarówno akty tworzące i modyfikujące prawo, jak i opisujące podejmowane czynności. Określenie „pismo” stosowano powszechnie w aktach regulujących obieg i zarządzanie dokumentacją tamtych czasów<sup>3</sup>. Do prowadzenia takich badań z pewnością zniechęca fakt istnienia rozbudowanych systemów dokumentów powiązanych, tworzonych najczęściej na podstawie ustaw zasadniczych lub też takich, które nie mają takiej podstawy formowania. Wielość dokumentów, różnorodność form i formularzy sprawia, że niełatwe staje definiowanie tego zjawiska oraz jego klasyfikowanie.

Celem niniejszych rozważań jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy dokument XIX-wieczny, analogicznie jak średniowieczny, może

---

<sup>1</sup> Zob. m.in. *Dyplomatyka wieków średnich*, oprac. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Warszawa 1971; S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, oprac. S. Dobosz, Poznań 2008.

<sup>2</sup> M. Stelmach, *Kancelaria pruskich urzędów administracji państwowej na przykładzie rejencji w latach 1808–1945*, Szczecin 1981, s. 180–192.

<sup>3</sup> Określenie takie występowało m.in. w prawie regulującym działalność Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1861 r., „Dziennik Praw”, t. 59, s. 495.

przyczynić się do kreowania nowego obszaru wiedzy, dyplomatyki tego okresu, ze zbliżonym przedmiotem zainteresowania i metodami badawczymi? Dołączyć do tego należy jeszcze jeden problem. Wyrażony jest pytaniem: czy tak wyodrębniony obszar badań wzbogaci wiedzę o wieku XIX?

## 2. Dokument w Królestwie konstytucyjnym

Królestwo Polskie powstało w wyniku konfrontacji wielu idei politycznych, polskich i obcych. Jego istnienie zawdzięczać należy zarówno marzeniom Polaków o niepodległości, jak i dążeniu do zachowania równowagi, a tym samym pokoju w Europie, kończącego długotrwałe wojny. Dyplomacja odegrała kluczową rolę w kreowaniu tej autonomicznej formy politycznej. Królestwo Polskie należało do grona państw prawa, opierało się bowiem na nadanej przez króla – cesarza Rosji – konstytucji. Przyjęcie takiej formy organizacji politycznej i ustrojowej stworzyło konieczność nawiązania do modelu Księstwa Warszawskiego. Aleksander I, godząc się na kontynuację wielu francuskich rozwiązań prawnych, zwłaszcza ustawy zasadniczej, parlamentu i równości wobec prawa w nowym państwie, przyjmował na siebie dużą odpowiedzialność. Wiązała się ona głównie z brakiem doświadczenia w ich stosowaniu w zarządzanym przez niego Cesarstwie. Można było prognozować, że kryzysy polityczne spowodowane taką sytuacją mogą mieć ostry przebieg. Rosja nie miała ani konstytucji, ani instytucji tworzonych i działających w oparciu o tego typu akt prawny. W kraju tym nie było także reprezentacji społecznej, uczestniczącej w tworzeniu prawa. Brak doświadczeń imperatora Rosji w kontaktach z tego typu instytucjami mógł stać się źródłem poważnych konfliktów. To ryzyko polityczne, jakim była zgoda na konstytucjonalizm i parlamentaryzm, wynikało jedynie z chęci rozszerzenia wpływów państwa cara w Europie Środkowej i kontrolowania przez nie innych części kontynentu. Dla posadowienia się w Warszawie opłacalne stały się daleko idące koncesje polityczne na rzecz elit polskich, w tym przyjęcie francuskich form ustrojowych, które były przedmiotem ich adoracji oraz podstawą konstrukcji wielu programów służących organizacji własnego państwa. Konstytucja z nadania królewskiego, wynegocjowana jednak w czasie spotkań z przedstawicielami prorosyjskiej orientacji społeczeństwa polskiego<sup>4</sup> oraz reprezentacja parlamentarna uznane zostały za te dzieła rewolucji francuskiej,

<sup>4</sup> Najnowsze refleksje dotyczące procesu tworzenia konstytucji 1815 r. zostały zawarte w rozprawie P. Cichonia, *Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815*, Kraków 2006, s. 99–104; tu także dalsza bibliografia i prezentacja wcześniejszych koncepcji historiograficznych.

które można było zastosować i na które można było się zgodzić, kierując się chęcią powiększenia terytorium, wpływów i wzrostu pozycji Rosji w Europie. Pogląd o obdarowaniu Polaków ustawą zasadniczą jako pokojową metodą zabezpieczenia dominacji nad kontynentem został sformułowany już przez K. Bartoszewicza, powtórzył go także H. Izdebski<sup>5</sup>, badając dzieje Rady Administracyjnej Królestwa. Konstytucja służyła także jako wizytówka carskiego liberalizmu, chętnie demonstrowana wobec wielu krajów europejskich. Upadek powstania listopadowego kładł kres konstytucjonalizmowi Królestwa. Przestał istnieć również parlamentaryzm. Model ustrojowy Królestwa stał się zależny od cesarskiej woli. W otoczeniu rosyjskich monarchów, władców Królestwa, powstawały projekty ograniczania i likwidacji autonomii i jej zasadniczych założeń ideowych. Wybuch i upadek powstania styczniowego wpłynął na podjęcie decyzji o likwidacji odrębności ustrojowej Królestwa.

System kancelaryjny Królestwa Polskiego ukształtowała praktyka zarówno pruska, jak i francuska. Wraz z panowaniem rosyjskim na tym terytorium – jego początki przypadły na 1813/1814 r. – pojawiać się zaczęły także rozwiązania rosyjskie. Stosowane one były jednak w Królestwie konstytucyjnym przede wszystkim w urzędach, którymi kierowali Rosjanie, m.in. senator M. Nowosilcow. Kancelaria Księstwa Warszawskiego stanowiła zjawisko krótkotrwałe. Niemożliwe było zatem wyparcie pruskich procedur kancelaryjnych, m.in. podziału akt na ogólne i specyficzne. W systemie Księstwa bardzo duże znaczenie miała struktura urzędu. Stanowiła czynnik decydujący o układzie akt w registraturze. Zasada ta widoczna była także w instytucjach Królestwa, m.in. w Radzie Stanu.

Podstawę ustroju Królestwa stanowiła konstytucja. Powstała w wyniku negocjacji politycznych. Ten akt prawny określał także system dokumentów powiązanych, charakterystycznych dla ustanowionego przez nią modelu władzy, ich klasyfikację i hierarchię ważności. W dotychczasowych badaniach nad historią kancelarii Królestwa Polskiego to zjawisko nie doczekało się odrębnych analiz. Opisując zjawisko różnorodności dokumentów przy użyciu terminu K. Konarskiego, w którym dokument to zapis, tekst tworzący, zmieniający lub potwierdzający stan prawny<sup>6</sup>, nie można nie zauważyć, że były one efektem obowiązującego prawodawstwa oraz pragmatyki z niego wynikającej i towarzyszącej ich tworzeniu. Przyjmując

<sup>5</sup> H. Izdebski, *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, Warszawa 1979, s. 17–18, przypis 41 na s. 171 odesłanie do K. Bartoszewicza, *Utworzenie Królestwa Polskiego*, Kraków 1916.

<sup>6</sup> K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion” 1951, t. 19/20, s. 29 – dokument „ustala pewien stan prawny”, akt „powstaje w celu utrwalenia czynności urzędowej”.

take założenie, można pokusić się o rekonstrukcję tego systemu. Dotychczasowe publikacje z historii kancelarii Królestwa Polskiego nie zawierały tak głębokiej analizy konstrukcji i struktury dokumentu jako zjawiska społecznego, a więc jego szerokiej recepcji, a nawet jako zjawiska ze sfery kultury urzędu i jego kancelarii, a zatem recepcji wąskiej, elitarnej.

Najważniejszym dokumentem w tym systemie była konstytucja. Nosiła tytuł „Karta konstytucyjna”. Został on dosłownie przekopiowany z francuskiej „Karty konstytucyjnej” z 1814 r.<sup>7</sup> Określała zasady tworzenia prawa a zatem dokumentów różnej rangi, powstających w wielu instytucjach kreowanego na jej podstawie modelu politycznego. Uzupełnienia konstytucji, czyli „rozwinięcia” stanowiły statuty organiczne. Dokumenty te miały być efektem obrad Rady Stanu. Powinny były być zatem tworzone kolegialnie, z zachowaniem zasad dyskusji na forum instytucji, która zajmowała się przygotowaniem aktów prawnych. „Rozwinięcie” oznaczało w tym przypadku także interpretację zapisów konstytucji. Wydawane były osobiście przez króla. Dokumentami równorzędnymi w stosunku do statutów były prawa. Ich stanowienie należało do kompetencji Sejmu<sup>8</sup>. Projekty praw przygotowywano w Radzie Stanu. Następnie debatowano nad nimi na forum komisji sejmowych. Król decydował o tym, do której izby jako pierwszej był przekazywany projekt, wyjątek stanowiły „projekty skarbowe”. W stosunku do nich obowiązywała zasada, że pierwszą izbą, której je przekazywano, była Izba Poselska<sup>9</sup>. Następnie debatowano nad nimi w obu izbach parlamentu Królestwa – Izbie Poselskiej i Senacie. Budżet Królestwa uznać należy za dokument równorzędny statutom i prawom. Powstawał w oparciu o określone reguły. Obowiązek stworzenia pierwszego takiego dokumentu spoczywał na królu, mógł być zmieniany tylko przez niego i izby. Budżety Królestwa nie były jednak przedmiotem debaty sejmowej<sup>10</sup>. Król, a w praktyce jego zastępca, czyli namiestnik, miał prawo wydawania „urządzeń” lub postanowień, z francuska zwanych dekretami, poszczególni ministrowie – przepisów<sup>11</sup>. Budżet nie był publikowanym aktem prawnym.

Najważniejszym dokumentem była zatem konstytucja. Jej treść doczekała się wielu analiz. Stanowiła wynik idei konstytucjonalizmu I połowy XIX w., który jak podkreślił H. Izdebski, „wiązał się z monarchią ogra-

<sup>7</sup> M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, oprac. K. Sójka-Zielińska, Warszawa 2009, wyd. 10, s. 361.

<sup>8</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 85.

<sup>9</sup> Karta konstytucyjna Królestwa Polskiego, „Dziennik Praw”, t.1, art. 97, s. 58.

<sup>10</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s.101, 102–111.

<sup>11</sup> Karta konstytucyjna... , art. 162, s. 98.

Tab. 1. Hierarchia dokumentów w Królestwie zgodna z zapisami konstytucji 1815 r.

Status prawny	Nazwa aktu prawnego	Instytucja odpowiedzialna za tworzenie i zatwierdzenie
I.	Konstytucja	Król
II.	Prawo Statut Organiczny Budżet	Sejm jako instytucja zatwierdzająca, Rada Stanu instytucja przygotowująca, król jako instytucja nadająca sankcję projektowi, ostateczna instancja zatwierdzająca Król i jego administracja, sejm Król i sejm – w praktyce jedynie król, konieczność potwierdzenia budżetu przez króla
III.	Urządzenia lub postanowienia królewskie (z francuskiego dekrety) Postanowienia namiestnika Postanowienia Rady Administracyjnej	Król w jego zastępstwie namiestnik
IV.	Przepisy rządowe	Namiestnik i poszczególni ministrowie

Źródło: opracowanie własne.

niczona”. Wspomniana „ograniczoność” oznaczała konieczność „uzyskania zgody parlamentu na ustawodawstwo w zakresie *iurisdictio*nis (przede wszystkim w zakresie prawa cywilnego, karnego i podatków)” i konieczność „respektowania zasady niezawisłości sądów”<sup>12</sup>. Takie rozwiązania prawne, oznaczające także brak inicjatywy ustawodawczej instytucji reprezentacyjnych, nawiązywały do idei „konstytucyjnego absolutyzmu”<sup>13</sup>. System ten został spopularyzowany przez Napoleona Bonaparte. Cesarz Francuzów tworzył także konstytucje oparte na zasadzie „suwerenności władzy monarszej”<sup>14</sup>. W jego retoryce władzy nie brakowało jednak idei suwerenności ludu, tyle że wykorzystywana była ona jedynie jako dekoracja, za którą nie szły realne mechanizmy umożliwiające jej realizację. Jako przykład takiej sytuacji przywołał H. Izdebski konstytucję z 1799 r.<sup>15</sup>

Konstytucja dzieliła się na tytuły i artykuły. Jej tekst został opublikowany w pierwszym numerze „Dziennika Praw” Królestwa Polskiego. Stanowiło to nawiązanie do idei publikacji konstytucji oraz praktyki w tym zakresie w Księstwie Warszawskim. Zachowanie to uznać należy za dąże-

<sup>12</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 15.

<sup>13</sup> Tamże, s. 15.

<sup>14</sup> Tamże, s. 16.

<sup>15</sup> Tamże, s. 15.

nie do przejmowania i kontynuacji procedur wypracowanych w tym systemie ustrojowym. Konstytucja Księstwa została bowiem opublikowana w „Dzienniku Praw”. Idea publiczności konstytucji stawała się w ten sposób trwałym elementem zarządzania państwem.

Konstytucja została opublikowana i napisana w dwóch językach – polskim i francuskim. Pierwszy z nich przyznawał i podkreślał prawo do tożsamości narodowej. Drugi stanowił język komunikacji elit Królestwa z cesarzem Rosji. Był to także język dyplomacji. Umożliwił stronom występującym w konstytucji – Królestwu i Cesarstwu – zachowanie równego statusu, a tym samym wzajemnego szacunku i poszanowania godności. Publikowany tekst konstytucji został wielokrotnie uwierzytelniony. Pierwsze uwierzytelnienie pochodziło od króla. Brzmiało „Zgodne z oryginałem francuskim, własną ręką Najjaśniejszego Cesarza i Króla Polskiego”. Kolejnym potwierdzeniem autentyczności było oświadczenie Tymczasowego Rządu Królestwa. Brzmiało ono: „Zgodna z oryginałem francuskim”. Potwierdzeniem była publikacja nazwisk członków rządu. Kolejne uwierzytelnienie dotyczyło polskiej wersji konstytucji. Brzmiało ono „za zgodność w tłumaczeniu”. Po nim następowały nazwiska Stanisława Potockiego i Ignacego Sobolewskiego. Publikacja zawierała datę i miejsce nadania konstytucji. Zastosowano tu formułę „Dan na Zamku w Warszawie 15/27 listopada 1815”.

Dwujęzyczność konstytucji powodowała, że stosowano zamiennie terminy określające nazwy aktów prawnych, np. postanowienie i dekret. Ten drugi termin był spolszczeniem francuskiego *décret*<sup>16</sup>. Następowало wzbogacenie terminologii prawnej.

Następcy Aleksandra I mieli konstytucyjny obowiązek koronowania się w stolicy Królestwa oraz składania przysięgi w następującym brzmieniu: „Przysięgam i przyrzekam przed Bogiem i na Ewangelię, iż Ustawę konstytucyjną zachowywać i zachowania jej wszelkimi siłami przestrzegać będę”<sup>17</sup>. Dokument zapisujący podstawy ustrojowe został więc potraktowany w sposób szczególny. Nastąpiła tu swoista sakralizacja ustawy konstytucyjnej i procedur jej wprowadzenia i stosowania w przestrzeni publicznej.

Namiestnik Królestwa również składał przysięgę. Jednym z jej idei było sprawowanie władzy zgodnie z „aktem konstytucji”, „prawami” i zakresem pełnomocnictwa<sup>18</sup>.

<sup>16</sup> Karta konstytucyjna... „Dziennik Praw”, t. 1, art. 68, s. 38, również art. 47, s. 28.

<sup>17</sup> Tamże, nr 1, art. 45, s. 26.

<sup>18</sup> Tamże, art. 70, s. 40.

Artykuł 1 Konstytucji Królestwa zawierał istotny zapis polityczny. Brzmiał on: „Królestwo Polskie jest na zawsze połączone z Cesarstwem Rosyjskim”<sup>19</sup>. Zapis taki służyć miał ideologii niezmienności i wieczności relacji państwowych, ustalonych tym aktem prawnym. Zapobiegać miał dążeniom do samodzielności i suwerenności Królestwa. Za główny cel omawianego aktu prawnego uznano określenie zasad owego niezmiennego związku Królestwa i Cesarstwa. Reguły rządzące nim pozwoliły na zbudowanie modelu państwa konstytucyjnego i parlamentarnego, gwarantowanego przez monarchię absolutną niemającą takich instytucji.

W retoryce konstytucji występowała grupa wartości „świętych” i „nieetykalnych”. Znalazły się wśród nich zarówno zjawiska i instytucje ze sfery społecznej, jak i politycznej. Do pierwszej należały własność<sup>20</sup>, do drugiej osoba królewska<sup>21</sup>.

Retoryka tego aktu prawnego zawierała także odwołania do patriarchalizmu i wynikającej zeń troski o pokój społeczny. Najwyższy prawodawca oświadczał: „Uznawszy w Naszym sumieniu, iż Niniejsza Ustawa Konstytucyjna odpowiada naszym Ojcowskim zamiarom, dążącym do utrzymania we wszystkich klasach poddanych Naszych Królestwa Polskiego pokoju, zgody i jedności tak potrzebnej dla ich swobodnego bytu i do ustalenia szczęśliwości, którą im pragniemy zjednać. Nadaliśmy i nadajemy im niniejszą Ustawę Konstytucyjną, którą przyjmujemy za Siebie i za naszych następców”<sup>22</sup>. Formuła ta stanowiła przyjęcie zobowiązania przestrzegania zapisów konstytucji nie tylko przez konkretnego władcę, ale wszystkich monarchów Rosji. Nadawało jej to trwałą, ponadczasowy charakter.

Artykuł 31 konstytucji gwarantował także wieczystość „reprezentacji narodowej”, złożonej z dwóch izb<sup>23</sup>.

Ważną ideą zawartą w konstytucji była równość wobec prawa. Została ona zapisana następująco: „Prawo rozciąga swą opiekę zarówno do wszystkich Obywateli bez żadnej różnicy stanu i powołania”<sup>24</sup>. Było to przejęcie zasady zawartej w konstytucji Księstwa Warszawskiego. Zapis utrwał proces przekształcania społeczeństwa stanowego w obywatelskie.

Ten akt prawny tworzył określone standardy sądownictwa. Wszyscy obywatele zostali objęci zasadą „Neminem captivari permittemus nisi iure victum”, oznaczającą równe dla wszystkich zasady zatrzymania w przy-

---

<sup>19</sup> Tamże, s. 2.

<sup>20</sup> Tamże, art. 26, s. 14.

<sup>21</sup> Tamże, art. 36, s. 22.

<sup>22</sup> Tamże, art. 165, s. 100–102.

<sup>23</sup> Tamże, art. 31, s. 18.

<sup>24</sup> Tamże, art. 17, s. 10.

padku podejrzenia o popełnienie przestępstwa. Stanowiły je: zatrzymanie zgodne z prawem, przedstawienie zarzutów na piśmie, postawienie w oznaczonym czasie przed sądem<sup>25</sup>.

Konstytucja zawierała także zasadę znakowania wszystkich akt urzędowych imieniem królewskim<sup>26</sup>, szczególnie akt sądów i „magistratur”. Znalazła się w niej także zapowiedź wydania aktu prawnego określającego kompetencje namiestnika<sup>27</sup>.

Konstytucja określała także w sposób bardzo ogólny rolę poszczególnych instytucji w procesie legislacyjnym oraz próbowała określić sfery ich działalności. Król posiadał wyłączne prawo inicjatywy ustawodawczej. Jego uprawnienia w tym zakresie były wykonywane zarówno przez Radę Stanu, przede wszystkim jej Zgromadzenie Ogólne, jak i Radę Administracyjną. Te dwa organy były konsultowane na pierwszym etapie tworzenia prawa w czasie powstawania projektu. „Materia ustawowa” pozostawała jednak zastrzeżona dla sejmu. W procesie stanowienia prawa powstał zatem problem oddzielenia, jak to określił H. Izdebski, „sfery „urządzeń administracji publicznej” czy postanowień od sfery „praw”<sup>28</sup>. Zagadnienie to było niezwykle ważne nie tylko z punktu widzenia filozofii władzy, ale również jej relacji ze społeczeństwem, a przede wszystkim z instytucjami reprezentacyjnymi. Pragmatyka w tym zakresie wyznaczała bowiem realne obszary działania władzy ustawodawczej i wykonawczej.

Tworzenie „praw”, określanych także mianem „ustaw”, znalazło się w kompetencji sejmu. Konstytucja definiowała tę sferę jego działań. Sejm miał „naradzać się nad wszelkimi projektami do praw cywilnych, kryminalnych lub administracyjnych [...], urządzeniami systemu mennicznego”, „zaciągami do wojska”<sup>29</sup>. Znalazł się w niej także zapis, „że ograniczenie wolności druku mogło nastąpić tylko na drodze ustawy”<sup>30</sup>. Konstytucja określała procedurę tworzenia praw. Projekty wnoszone przez króla, przygotowane przez Radę Stanu, mogły być zmieniane przez tę instytucję, na wniosek komisji sejmowych<sup>31</sup>. Prawa ogłaszał król. Mikołaj I ogłosił m.in. „Prawo o służebnościach pastwiska i wyřębu”<sup>32</sup>, uchwalone przez sejm 1830 r. W tym przypadku formuła datacji brzmiała „Dan w Zamku 16/28 czerwca 1830”. Służyła podkreśleniu uchwalenia aktu przez sejm.

<sup>25</sup> Tamże, art. 19, 20, 21, s. 12, art. 23, s. 14.

<sup>26</sup> Tamże, art. 37, s. 22.

<sup>27</sup> Tamże, art. 37, s. 22.

<sup>28</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 85.

<sup>29</sup> Tamże, s. 85, przywołanie art. 90 i 91 Ustawy konstytucyjnej.

<sup>30</sup> Tamże, s. 85 przywołanie art. 16.

<sup>31</sup> Karta konstytucyjna. ..., t. 1, art. 99, s. 60.

<sup>32</sup> „Dziennik Praw”, t. 13, s. 121–129.



Do kompetencji sejmu należało także układanie budżetu przychodów i skarbu<sup>33</sup>. Gdyby jednak sejm nie ustanowił tego aktu prawnego, obowiązywał wcześniejszy budżet. Stawał się nieważny dopiero po czterech latach, gdyby w takim właśnie czasie nie doszło do obrad sejmowych<sup>34</sup>. Jak widać z tego zapisu, w konstytucji została zawarta idea minimalizacji roli sejmu w ustanowieniu tego aktu prawnego. Wyraziście uwidocznił się brak zaufania monarchy do tej instytucji i niechęć do włączania jej w proces decyzyjny, obejmujący system finansowy.

Jako uzupełnienie konstytucji zostały wydane dwa statuty organiczne. Jak podkreślał H. Izdebski:

Zadaniem statutów była konkretyzacja postanowień konstytucji. Miały one posiadać moc zbliżoną do „praw” – z tym, że udział Sejmu w ich wydawaniu był o wiele bardziej ograniczony<sup>35</sup>.

Pierwszy z nich określał kompetencje i organizację Rady Stanu<sup>36</sup>, drugi dotyczył reprezentacji narodowej<sup>37</sup>. „Organizacja wewnętrzna Rady Stanu” w formie publikowanej była traktowana jako „Wypis z protokołu Sekretariatu Stanu”. Została nadana 19 listopada/1 grudnia 1815 r., a ogłoszona 5 maja 1816 r. Statut dotyczący reprezentacji narodowej został opublikowany z zastosowaniem formuły „Dan w Petersburgu 5/17 marca 1816 r.” Podpisany był przez Aleksandra. Zawierał formułę „zgodno z oryginałem”, podpisaną przez ministra sekretarza stanu – I. Sobolewskiego, radcę sekretarza stanu – K. Kosseckiego, oraz formułę „zgodno z wypisem”, podpisaną przez ministra sprawiedliwości. Tą ostatnią potwierdzane były wszystkie akty prawne publikowane w „Dzienniku Praw”. Działo się to z tego powodu, że drukarnia rządowa była zarządzana właśnie przez ministra sprawiedliwości.

„Statut Organiczny dla Rady Stanu” określał także zasady tworzenia postanowień namiestnika. Miały one stanowić efekt uchwały. Jako uwierzytelnienie powinny być zawierać podpis namiestnika oraz jego poświadczenie przez ministra naczelnika wydziału i przez radcę sekretarza stanu. Obowiązywała więc zasada kontrasygnaty. Postanowienia miały także zawierać następującą intytulację: „W imieniu Najjaśniejszego Aleksandra I Cesarza Wszechrosji Króla Polskiego”<sup>38</sup>. Statuty należały do aktów prawnych wydawanych osobiście przez króla i cesarza.

<sup>33</sup> Karta konstytucyjna..., t. 1, art. 91, s. 54.

<sup>34</sup> Tamże, art. 93, s. 56.

<sup>35</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 85.

<sup>36</sup> „Dziennik Praw”, t. 1, s. 245–270.

<sup>37</sup> Tamże, s. 285–352.

<sup>38</sup> Statut Organiczny dla Rady Stanu art. 1, Dziennik Praw t. 1, s. 251.

Sfera działalności publicznej nieobjęta „prawami” i „statutami” znalazła się w obszarze działalności rządu – namiestnika i poszczególnych prezesów komisji rządowych. Problemy tego podziału widoczne były we wszystkich ówczesnych systemach konstytucyjnych. W ich „demokratycznej” odmianie występującej m.in. w konstytucji norweskiej, hiszpańskiej z 1812 r. nie istniała pozioma konstrukcja wzajemnego usytuowania aktów prawnych, lecz precyzyjnie określona pionowa. W systemach „monarchii ograniczonej” nie istniały prawne mechanizmy zamknięcia działalności rządu w sferze dla niego wyznaczonej<sup>39</sup>. Monarcha jako nadający konstytucję posiadał także prawo jej interpretacji. Granica wspomnianych sfer była więc wyznaczona jego wolą. Podział ten miał różny charakter w poszczególnych systemach<sup>40</sup>. W konstytucji Królestwa znalazło się „taksatywne” zdefiniowanie „materii ustawodawczej”. Wsparte ono zostało na wzorcu konstytucji Księstwa Warszawskiego. Było stosowane także w konstytucji Finlandii i państw niemieckich<sup>41</sup>. Wszystkie te czynniki decydowały o płynności granicy pomiędzy „prawem” i „urządzeniem”. W Królestwie ta sytuacja prawna była wykorzystywana w celach politycznych. W 1822 r. M. Nowosilcow zaproponował wykluczenie sejmu z funkcji tworzenia prawa<sup>42</sup>.

W zapisach konstytucji nie została także precyzyjnie wyznaczona granica pomiędzy kompetencjami króla i namiestnika w dziedzinie tworzenia prawa.

Król czuwał jednak nad procesem tworzenia dokumentu poprzez Radę Stanu, debatą nad nim i jego zatwierdzeniem przez instytucję reprezentacyjną, czyli sejm i posiadał prawo podejmowania ostatecznej decyzji w postaci przyznania lub nie sankcji przyjętemu w głosowaniu dokumentowi. Takich uprawnień nie posiadał namiestnik.

Król wydawał postanowienia, określane także mianem dekretów. Przykładem może być dekret królewski o uroczystości Święta Orderu Świętego Stanisława. W dekreście znalazła się formuła dyspozycji publicznej „postanowiliśmy i stanowimy, co następuje”<sup>43</sup>. Mikołaj I wydał także m.in. dekret o nadaniu Uniwersytetowi w Warszawie miana Królewski Uniwersytet Aleksandrowski<sup>44</sup>. Został on podpisany i opublikowany w językach polskim i łacińskim. Stanowiło to odstępstwo od dwujęzyczności kance-

<sup>39</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 86.

<sup>40</sup> Tamże, s. 86.

<sup>41</sup> Tamże, s. 86–87.

<sup>42</sup> Tamże, s. 92.

<sup>43</sup> „Dziennik Praw”, t. 13, s. 100.

<sup>44</sup> Tamże, s. 86–90, wydany 18/30 maja 1830 r. w Petersburgu, ogłoszony 20 maja 1830 r.

larii – języków polskiego i francuskiego i służyć miało podkreśleniu rangi języka łacińskiego jako podstawowego narzędzia komunikacji naukowej, akceptowanego i adorowanego przez króla i cesarza. Formuła „postanowiliśmy i stanowimy” znajdowała się także w dokumentach wydawanych przez namiestnika i Radę Administracyjną w imieniu króla. Różnica pomiędzy postanowieniem królewskim i namiestnika bądź rady polegała na zastosowaniu innej formuły intytulacyjnej, wskazującej na źródło prawa. W przypadku króla było to „My z bożej łaski...”, w przypadku wspomnianych urzędów – „w imieniu króla...”.

Zarówno namiestnik, jak i poszczególne komisje rządowe korzystały z płynności granicy pomiędzy kompetencjami władzy ustawodawczej i wykonawczej w dziedzinie regulacji prawnych. Pewnym ograniczeniem tej działalności stało się uregulowanie zakresu władzy namiestnika odrębnym aktem prawnym w połowie 1816 r. Generalnie jednak problemy nie dotyczące organizacji i działalności administracji centralnej mogły stać się przedmiotem takich regulacji<sup>45</sup>. Namiestnik nie musiał także przestrzegać zasady promulgacji prawa<sup>46</sup>. Z tego też powodu „przepis o obowiązkowym udziale monarchy w zmianie lub uchyleniu” postanowienia namiestnika ogłoszonym w „Dzienniku Praw” nie hamował jego prawotwórczej działalności<sup>47</sup>. Nie wszystkie postanowienia namiestnika były więc publikowane w „Dzienniku”, część z nich ukazywała się w dziennikach wojewódzkich i w prasie, część nie była publikowana. H. Izdebski wskazywał, że nie opublikowano np. przepisów „stwarzających korzystne warunki dla kolonistów zagranicznych”, podobnie „postanowień o korzystaniu z prawa łaski”, a także wewnętrznych regulacji działań administracji<sup>48</sup>. Katalogi przepisów opublikowanych w „Dzienniku Praw” i „Gazecie Warszawskiej” różniły się między sobą. W praktyce administracja namiestnika poprzez swoją politykę informacyjną decydowała o zakresie publiczności prawa i dokumentu. Generalnie jednak obowiązek przestrzegania prawa istniał niezależnie od tego, czy było, czy też nie było ono publikowane. Zasada ta była identyczna jak w Księstwie Warszawskim<sup>49</sup>.

Akty prawne publikowane w „Dzienniku Praw” nie miały tytułów. Z tego też powodu tylko analiza stosowania określonych formuł pozwala wydzielić grupę postanowień namiestnika. Umożliwia to jednak dopiero lektura określonego tekstu. W postanowieniach z reguły występowała,

<sup>45</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 93.

<sup>46</sup> Tamże, s. 94.

<sup>47</sup> Tamże, s. 94.

<sup>48</sup> Tamże, s. 95.

<sup>49</sup> Tamże, s. 94.

o czym już wspomniałam, dyspozycja publiczna „postanowiliśmy i stanowimy”<sup>50</sup> i to właśnie ona jest wyróżnikiem dokumentu tego rodzaju.

Konstytucja określała warunki formalne wydawania postanowień przez namiestnika. Miały one być wydawane w Radzie Administracyjnej i „zaświadczone podpisem Ministra Naczelnika Wydziału”<sup>51</sup>. Zasada kontrasygnaty oznaczała współodpowiedzialność za tego typu prawodawstwo. Wymuszała jednocześnie współdziałanie instytucji rządowych. W znaczący sposób osłabiała pozycję namiestnika.

Namiestnik mógł więc wydawać postanowienia w „Radzie”, musiały one być zgodne z konstytucją oraz z pełnomocnictwami, jakie posiadał od króla<sup>52</sup>. Choć król także wydawał postanowienia, to zaobserwować można, że w tym przypadku używano pojęcia dekretu. Można zatem przyjąć, że dla odróżnienia dwóch grup postanowień wydawanych przez dwie instytucje, króla i namiestnika, używano dwóch różnych terminów. Akty prawne króla nazywano dekretami, namiestnika – postanowieniami. Dekrety widoczne były przede wszystkim w okresie panowania Mikołaja I, o czym wcześniej wspomniano. Po śmierci Józefa Zajączka i braku jego następcy funkcje w zakresie tworzenia prawa przejęła Rada Administracyjna. Powstał nowy typ dokumentu – postanowienie Rady Administracyjnej<sup>53</sup>. Instytucja ta pełniła rolę namiestnika kolegialnego. Stosowano w tym przypadku formułę „działo się w Warszawie na posiedzeniu Rady Administracyjnej dnia...”<sup>54</sup>. Postanowienie Rady Administracyjnej miało rangę równą postanowieniu namiestnika. Można zauważyć, że określenie „dekret” stosowano wobec prawodawstwa królewskiego, w przypadku namiestnika i Rady Administracyjnej pozostawano przy terminie „postanowienie”. Służyło to ukazaniu szczególnej roli monarchy w procesie tworzenia prawa i wyróżnieniu nadawanych przez niego regulacji.

Instytucjami tworzącymi prawo były także organy administracji centralnej – komisje rządowe. Namiestnik jednak nie panował nad działalnością w tej dziedzinie. O niektórych wydanych aktach prawnych dowiadywał się np. podczas objazdów. Zdarzało się, że komisje wydawały jako prawo własne akty odrzucone wcześniej przez namiestnika<sup>55</sup>. W 1823 r. zaś Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wprowadziła,

---

<sup>50</sup> Zob. m.in. [Postanowienie namiestnika dotyczące pensji emerytalnych], „Dziennik Praw”, t. 1, s. 210.

<sup>51</sup> Karta konstytucyjna..., „Dziennik Praw”, t. 1, art. 68, s. 38.

<sup>52</sup> Tamże, art. 67, s. 38.

<sup>53</sup> „Dziennik Praw”, t. 13, s. 62.

<sup>54</sup> Tamże.

<sup>55</sup> H. Izdebski, dz. cyt., s. 98.

bez udziału w procesie legislacyjnym namiestnika i Rady Administracyjnej, instytucję dozoru szkolnego<sup>56</sup>. Nie był to zatem margines działalności prawodawczej, lecz regulacje dotyczące wielu istotnych spraw.

Zadaniem Komisji Wojewódzkich było wykonywanie poleceń rządu<sup>57</sup>. Mogły one więc tworzyć dokumenty w tej sferze działalności.

Konstytucja 1815 r. określała także zasady tworzenia raportów. Nie stanowiły one jednak dokumentu, gdyż nie tworzyły ani nie modyfikowały prawa, lecz zawierały zapisy czynności<sup>58</sup>.

### 3. Dokument w latach 1832–1867

System dokumentów ustalonych konstytucją 1815 r. uległ zasadniczej zmianie po upadku powstania listopadowego. Już u schyłku powstania car wydał odezwy kierowane do Polaków. W „Dzienniku Praw” opublikowana została m.in. odezwa z 17/29 lipca 1831 r.<sup>59</sup>, w drugiej połowie 1831 r. zostało ogłoszonych kilka postanowień Mikołaja I i odezwy Iwana Paskiewicza w języku polskim. Rząd Tymczasowy natomiast w komunikacji publicznej posługiwał się dwoma językami – rosyjskim i polskim. Wydawał także postanowienia w imieniu Mikołaja I<sup>60</sup>.

W 1832 r. został ogłoszony Statut Organiczny<sup>61</sup>. Był to zatem w świetle hierarchii dokumentów określonej konstytucją 1815 r. akt niższego rzędu. W związku z likwidacją sejmu z systemu dokumentów zniknęły także prawa. Statut Organiczny był jednak w tym przypadku zamiennikiem konstytucji. Mikołaj I nie zdecydował się użyć takiego określenia. Byłoby ono zbyt zobowiązujące. Statut nie tworzył przy tym systemu gwarancji równych konstytucji. Cesarz jako wystawca tego dokumentu gwarantował jedynie rząd, prawa cywilne i kryminalne, dotychczas istniejące formy zarządzania miastami i gminami. Ponadto znalazły się w nim: wolność wyznania, wolność osobista<sup>62</sup>, prawo własności<sup>63</sup>. Były to więc istotne przede wszystkim w sferze społecznej zdobycze prawne, których monarcha nie zdecydował się zmienić. Statut Organiczny zachowywał instytucję Rady Administracyjnej i Rady Stanu. Rada Administracyjna<sup>64</sup> obradowała pod

<sup>56</sup> Tamże, s. 99.

<sup>57</sup> Karta konstytucyjna... „Dziennik Praw”, t.1, art. 83, s. 50.

<sup>58</sup> Tamże, art. 106, 107, s. 64.

<sup>59</sup> Odezwa, „Dziennik Praw”, t. 13, s. 287.

<sup>60</sup> „Dziennik Praw”, t. 13, s. 416–420 postanowienie dotyczyło patentu dla Feliksa Pancera na wynalazek statku mechanicznego.

<sup>61</sup> „Dziennik Praw”, t. 14, s. 173–249.

<sup>62</sup> Statut Organiczny, „Dziennik Praw”, t. 14, art. 8, s. 187.

<sup>63</sup> Tamże, s. 187.

<sup>64</sup> Statut Organiczny, „Dziennik Praw”, t. 14, art. 29, s. 207.

przewodnictwem namiestnika. Rada Stanu<sup>65</sup> posiadała kompetencje zbliżone do Rady Stanu w systemie konstytucyjnym. Została ona jednak zniesiona w 1841 r., a niektóre jej kompetencje zostały przejęte przez Warszawskie Departamenty Rządzącego Senatu. Wobec braku konstytucji jako podstawy państwa instytucja ta mogła wydawać się zbędna. Rada została odbudowana w 1861 r. w okresie reform Aleksandra Wielopolskiego. Od 1840 r. z kompetencji Rady Administracyjnej wyjęte zostały sprawy szkolnictwa wskutek utworzenia Warszawskiego Okręgu Naukowego. Statut Organiczny miał także unikatową formułę cesarskiego uwierzytelnienia. Został opublikowany z następującą adnotacją: „Statut ten Organiczny podpisaliśmy własną Naszą ręką i Cesarską naszą pieczęć przyłożyć rozkazaliśmy”. Był potwierdzony jedynie podpisem cesarza oraz ministra sekretarza stanu Stefana Grabowskiego<sup>66</sup>. Drugi z podpisów służył jedynie uwierzytelnieniu wypisu z akt Sekretariatu Stanu. Statut został opublikowany w języku rosyjskim i polskim. Kolejność wersji została więc odwrócona w porównaniu z konstytucją 1815 r. W tym przypadku publikowano w języku polskim i francuskim.

Statut Organiczny nie tworzył własnego, jasnego systemu dokumentowego. Materia prawna nie została podzielona nawet w takim stopniu i zakresie, jaki występował w konstytucji 1815 r. Nadzorując tworzenie prawa, Mikołaj I nawiązywał zarówno do systemu konstytucyjnego, jak i Cesarstwa Rosyjskiego. Jednym z istotnych źródeł prawa stała się wola cesarska. Statut nie został wprowadzony w życie. Wiele jego zapisów pozostało martwymi. Mikołaj I i jego administracja wybierały jedynie niektóre postanowienia statutu.

Za dopełnienia Statutu Organicznego uznać należy organizację Rady Administracyjnej<sup>67</sup> i Rady Stanu<sup>68</sup>. Te dwa dokumenty, dotyczące wymienionych urzędów, zostały wystawione przez cesarza. Nadawało to im wysoką rangę, ale jednocześnie nawiązywało do tradycji Statutów Organicznych – instytucji utworzonych konstytucją 1815 r. Status aktu zależał od interpretacji cesarza. Statut nie był konstytucją, mógł być więc traktowany jako jej zamiennik, ale nic nie przeszkadzało, by był uznawany za akt niższego rzędu, a więc zobowiązanie o mniejszej randze i mniejszym politycznym ciężarze gatunkowym.

Organizacja Rady Administracyjnej wyodrębniała także rozkazy królewskie. Nadano im najwyższą rangę. Od nich bowiem musiały rozpocząć

<sup>65</sup> Tamże, art. 34, s. 215.

<sup>66</sup> Tamże, s. 249.

<sup>67</sup> „Dziennik Praw”, t. 15, s. 70–100.

<sup>68</sup> Tamże, s. 101–176.

nać się posiedzenia Rady Administracyjnej. Dopiero po odczytaniu rozkazów można było przystąpić do wnoszenia spraw<sup>69</sup>. Ich oryginały, postanowienia i wypisy z protokołu Sekretariatu Stanu miały być przechowywane w kancelarii Rady Administracyjnej<sup>70</sup>. Rozkazy dotyczyły spraw różnych. W 1833 r. został opublikowany rozkaz o działalności sądów wojennych w Królestwie<sup>71</sup>.

Odpowiednikiem praw sejmowych z systemu konstytucyjnego stały się ustawy, czasem pojawiało się także określenie prawo. Wydawał je cesarz. Aleksander II wydał m.in. ustawy regulujące podatek, tzw. podymne<sup>72</sup> oraz mającą duże znaczenie dla działalności urzędów ustawę o służbie cywilnej w Królestwie Polskim<sup>73</sup>. W języku dokumentów pojawiło się także określenie „ukaz”. Stosowano je w przypadku wprowadzania ustawy oraz w innych formach demonstracji woli cesarza wyrażonej na piśmie<sup>74</sup>. W okresie polityki koncesji na rzecz społeczeństwa polskiego i reform Aleksandra Wielopolskiego ustalili się obyczaj publikowania ukazów stanowiących akty prawne wprowadzające poszczególne prawa. Wówczas też powstawały akty prawne określane tym mianem, niepełniące roli wprowadzającej. Przykładem może być ukaz o regulacji położenia ludności żydowskiej<sup>75</sup>. Ukaz o oczyszczaniu z urzędu<sup>76</sup> poprzedzał tylko „Prawo o oczyszczaniu z urzędu włościan w Królestwie Polskim”<sup>77</sup>. Wspomniane ukazy zawierały formułę „postanowiliśmy i postanawiamy”<sup>78</sup>. Jej użycie było przejawem nawiązania do formuły konstytucyjnego dekretu królewskiego. Taką formułę miał także ukaz o ustanowieniu rządu cywilnego<sup>79</sup>. Ten akt prawny oddzielał kompetencje namiestnika, naczelnika rządu cywilnego i dowódcy wojsk w Królestwie Polskim. Ustawę o wychowaniu publicznym w Królestwie Polskim<sup>80</sup> poprzedził ukaz o niższych i średnich zakładach naukowych w Królestwie z 8/20 maja 1862 r., ogłoszony 28 sierpnia/9 wrze-

<sup>69</sup> Organizacja Rady Administracyjnej, „Dziennik Praw”, t. 15, art. 4, s. 74.

<sup>70</sup> Tamże, art. 21, s. 92.

<sup>71</sup> „Dziennik Praw”, t. 15, s. 225.

<sup>72</sup> Tamże, t. 52, s. 11–23.

<sup>73</sup> Tamże, t. 53, s. 1–316.

<sup>74</sup> Np. przywołanie ukazu Mikołaja I przez Aleksandra II, „Dziennik Praw”, t. 52, s. 5; S. Kieniewicz pisze jednak o ukazach czerwcowych, a więc o istotnych decyzjach cesarskich z 1861 r. – Radzie Stanu, radach miejskich, powiatowych i gubernialnych; zob. S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983, s. 182.

<sup>75</sup> „Dziennik Praw”, t. 59, s. 19–33.

<sup>76</sup> Tamże, s. 39–43.

<sup>77</sup> Tamże, s. 47–211.

<sup>78</sup> Tamże, s. 43.

<sup>79</sup> Tamże, t. 60, s. 5–17.

<sup>80</sup> Tamże, s. 232–557.

śnia 1862 r. W publikowanej wersji aktu bardzo często podkreślano, że cesarz podpisał go własną ręką, stosując formułę „M.P.” – *manu propria*<sup>81</sup>. Ukazy, podobnie jak dekrety królewskie w systemie konstytucyjnym, zawierały formułę „Wypis z protokołu Sekretariatu Stanu”.

Dalsze zmiany w systemie dokumentów powiązanych pojawiły się w momencie powołania Komitetu Urządzącego. Instytucja ta miała prawo do wydawania postanowień.

Po 1832 r. najczęstszym aktem prawnym regulującym najważniejsze kwestie ustrojowe stała się ustawa. Rozwinęło się także ustawodawstwo Rady Administracyjnej. Wydawała ona liczne postanowienia.

W latach 1832–1856 podejmowano wiele działań zmierzających do wprowadzenia rosyjskich rozwiązań prawnych do Królestwa Polskiego. Jednym z bardziej znanych przejawów tego zjawiska było zastąpienie Kodeksu Karnego Kodeksem Kar Głównych i Poprawczych (1847), do tej grupy działań należy zaliczyć również przemianowanie województw na gubernie (1836), wspomnianą likwidację Rady Stanu, wyjęcie oświaty spod kompetencji administracji Królestwa i utworzenie Warszawskiego Okręgu Naukowego (1840).

Likwidacja autonomii Królestwa, nawet tej w wydaniu z 1866/1867 r., wymagała szeregu działań o charakterze ustrojowym<sup>82</sup>, które jak pokazała praktyka, nie były możliwe do przeprowadzenia w krótkim czasie.

Tab. 2. Hierarchia dokumentów w Królestwie Polskim w latach 1832–1867

Status dokumentu	Nazwa aktu prawnego	Instytucja odpowiedzialna za tworzenie
I.	Statut Organiczny	Cesarz i król
II. Postanowienia królewskie Postanowienia Najwyższe	Ukazy Ustawy Prawa	Cesarz i król
III. Postanowienia rządowe Postanowienia Rady Administracyjnej	Postanowienia	Rada Administracyjna pod prezydencją Namiestnika
III.	Postanowienia	Komitet Urządzący

Źródło: opracowanie własne.

Konstytucja 1815 r. była aktem prawnym gwarantującym autonomię w tak atrakcyjnej formie, jak się okazało po wielu latach i próbach odcho-

<sup>81</sup> Tamże, s. 227.

<sup>82</sup> O procesach tych obszernie m.in. G. Smyk, *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864–1915*, Lublin 2011.



dzenia od niej, że stała się podstawą konstrukcji znaczącego programu politycznego, jakim był projekt Aleksandra Wielopolskiego<sup>83</sup>. Polityk zakładał negocjacje i porozumienie z carem, służące przywróceniu idei w niej zawartych jako realnie osiągalnych w ówczesnym systemie politycznym. Jej społeczne, polityczne i historyczne znaczenie było, jak z wynika z tego przypadku, ogromne.

Sekretariat Stanu pełnił rolę instytucji pośredniczącej w kontaktach króla z zarządzanym przez niego państwem. W jego kompetencjach znalazło się przekazywanie dokumentów dotyczących Królestwa, wydawanych poza jego terytorium i uwierzytelnianie ich. Ta rola nie zmieniała się. Była jednakowa dla systemu konstytucyjnego, jak i w czasie odstąpienia od niego.

## Podsumowanie

System dokumentów Królestwa uległ więc w okresie 1815–1867 znaczącej ewolucji: od silnych wpływów prawodawstwa francuskiego i saksońskiej, a także pruskiej praktyki kancelaryjnej, w kierunku rosyjskich standardów tworzenia prawa i zarządzania społeczeństwem. Prawodawstwo stanowiące przy udziale parlamentu zostało zastąpione decyzjami wypracowywanymi na dworze cesarskim i w instytucjach administracyjnych Królestwa Polskiego i Cesarstwa Rosyjskiego. W ewolucji tej uwidoczniło się przejście od zachodniej, głównie francuskiej tradycji tworzenia prawa, wywodzącej się z prawa rzymskiego i bliskiej prawodawstwu Rzeczypospolitej, w kierunku rozwiązań wschodnich, rosyjskich, opartych na tradycji bizantyńskiej. W całym okresie istnienia Królestwa widoczne były trudności z precyzyjnym podziałem sfery dotyczącej tworzenia prawa pomiędzy różne instytucje posiadające kompetencje w tej dziedzinie. Konstytucja wprowadzała jednak bardziej przejrzyste zasady tworzenia dokumentów najwyższej rangi. Dzięki niej możliwe było istnienie struktury dokumentów powiązanych, o określonym statusie i wzajemnych relacjach, opartych na zapisach tego aktu. Statut Organiczny takich rozwiązań i procedur nie zawierał. Recepcja prawa francuskiego przyczyniała się do tworzenia bardziej przejrzystego systemu dokumentów powiązanych. W procesie tworzenia prawa i dokumentów najwyższej rangi uczestniczyły duże zespoły ludzkie. Koordynacja ich działalności nie należała do zadań łatwych. Nawet w Królestwie Polskim konieczne okazywały się czasem kompromisy pomiędzy względami politycznymi i merytorycznymi. Badania nad systemami dokumentów powiązanych zachęcają także do poszukiwań i reflek-

<sup>83</sup> S. Kieniewicz, dz. cyt., m.in. s.133–134.

sji dotyczących idei i wybitnych osobowości uczestniczących w tych procesach. Pruska praktyka kancelaryjna z ideą rzeczowego planu akt była bardzo bliska francuskim zasadom tworzenia rzeczowych serii akt i podziału zgodnie z nimi archiwaliów poszczególnych instytucji. Rzeczowość stanowiła ważny element kancelarii rosyjskiej. Przejawiała się w postaci formowania spraw wokół poszczególnych komórek organizacyjnych. Występowała tu zatem konieczność stworzenia dobrego podziału kompetencji wewnątrz instytucji, uniemożliwiającego dublowanie się poszczególnych czynności. We wszystkich tych systemach politycznych i kancelaryjnych poszukiwano najlepszego modelu postępowania z aktami. Przejrzystość systemu dokumentowego nie występowała jednak w równym stopniu. W tym względzie rosyjski model sprawowania władzy różnił się od europejskich brakiem precyzyjnego określenia relacji w zakresie tworzenia prawa różnych elementów stanowiących państwo.

**Алиция Кулецка**

**Между Францией, Пруссией и Австрией.  
Документ в Королевстве Польском (1815–1867)**

Резюме

Королевство Польское было результатом противостояния многих политических идей, польских и зарубежных, а дипломатия сыграла ключевую роль. Автор попыталась ответить на вопрос: может ли документ девятнадцатого века, аналогично средневековому, внести вклад в создание новой области знаний – дипломатики этого периода? Автор представляет эволюцию документной системы Королевства Польского в период 1815–1867 гг. Она приходит к выводу, что законодательство, созданное при участии парламента, было заменено решениями, разработанными при дворе царя, а также в административных учреждениях Королевства Польского и Российской империи. Автор показывает переход от западной, в основном французской традиции законотворчества, происходящей от римского права и близкой законодательству Речи Посполитой, к восточным, российским образцам, основанным на византийской традиции.

Alicja Kulecka

**Between France, Prussia and Austria.**

**The document in the Kingdom of Poland (1815–1867)**

Summary

Polish Kingdom was a result of the confrontation of many political ideas, Polish and foreign, and diplomacy has played a key role. The author has attempted to answer the question: can document the nineteenth century, in analogy to medieval contribute to the creation of a new area of knowledge, the diplomatic of this period? The author presents the evolution of the system documents the Polish Kingdom in the period 1815–1867. It concluded that the legislation constituted with the participation of parliament has been replaced by the decisions elaborated at the court of the tsar and the administrative institutions of the Polish Kingdom and the Russian Empire. The author shows the transition from the western, mainly French tradition of law-making, derived from Roman law and close legislation of Poland, in the direction of eastern solutions, Russian, based on the Byzantine tradition.

